

مجموعه مباحث اخلاقی

بهره مندی خواهی؟ معرفت طلب

استاد معظم

حضرت آیت الله یثربی کاشانی «دامت برکاته»

۲۰ اردیبهشت ۱۳۸۵

۱۲ ربیع الثانی ۱۴۲۷

تکثیر این جزوه

با رعایت محتوا، حفظ امانت در نقل و ذکر مأخذ مجاز است

الحمد لله رب العالمين وصلّى الله على سيّدنا محمّد وآله الطاهرين
ولعنة الله على أعدائهم أجمعين .

« الهی مَنْ الَّذِي نَزَلَ بِكَ مَلْتَمِسًا قِرَاكَ فَمَا قَرَيْتَهُ وَمَنْ الَّذِي أَخَا بِبَابِكَ
مَرْتَجِبًا نَدَاكَ فَمَا أَوْلَيْتَهُ أَحْسَنُ أَنْ أَرْجِعَ عَنْ بَابِكَ بِالْخِيْبَةِ مَصْرُوفًا وَلَسْتُ
اعْرِفُ سِوَاكَ مَوْلَى بِالْإِحْسَانِ مَوْصُوفًا كَيْفَ أَرْجُو غَيْرَكَ وَالْخَيْرُ كُلُّهُ بِيَدِكَ وَكَيْفَ
أَوْمَلُ سِوَاكَ وَالْخَلْقُ وَالْأَمْرُ لَكَ » .

مهمانی پروردگار

جلسات گذشته در توضیح فرازهای اولیه مناجات الراجین پیرامون
عناوین مختلفی صحبت کردیم . در حد توان مفاهیمی از قبیل خوف و رجاء ،
اعطاء الهی ، ساتریت الهی ، توکل و ثمرات آن را ذیل کلمات و مناجات امام
سجاد علیه السلام ، توضیح و تبیین نمودیم . در این فراز از دعا که سخن را با آن آغاز
نمودیم امام علیه السلام در قالب سوالات متفاوت به تبیین و توصیف ذات اقدس
ربوبی و جایگاه انسان راجی ، نزد او می‌پردازد .

امام سجاد علیه السلام این گونه دعا را ادامه می‌دهد که ، پروردگارا! چه کسی به عنوان مهمان نزد تو حاضر گردیده در حالی که به مهمان نوازی تو امیدوار بوده ، اما تو از او پذیرایی ننموده‌ای ؟

واژه « قری » که در اولین پرسش امام علیه السلام از خداوند ذکر گردیده است ، به معنای مهمانی و ضیافت می‌باشد . امام علیه السلام در پی بیان این واقعیت است که فیض و رحمت الهی آنقدر گسترده است که هیچ امیدواری ، از درگاه او ناامید باز نمی‌گردد . امام علیه السلام در این فراز امیدوار و گدای درگاه الهی را به مهمان تشبیه کرده است . در خصوص مهمان و جایگاه آن در اخلاق اسلامی روایات بیشماری از ائمه اطهار علیهم السلام در قالب توصیه و تشویق به دست ما رسیده است . رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم می‌فرماید :

« أكرم الضیف ولو كان كافراً »^(۱) .

مهمان را تکریم نما ، حتی اگر کافر باشد .

ویا « من أنفق على الضیف درهماً ، فكأنما أنفق ألف الف دینار في سبیل الله تعالی »^(۲) .

هر کس یک درهم برای پذیرایی از مهمان هزینه نماید ، گویی هزار هزار دینار در راه خدا انفاق نموده است .

این گونه سفارشات و توصیه‌ها برای تکریم مهمان در روایات بسیار

۱- بحار الانوار جلد ۶۷ ، صفحه ۳۷۰ .

۲- ارشاد القلوب . صفحه ۱۳۸ .

زیاد می‌باشد. یعنی در مکتب الهی تکریم مهمان به عنوان یک ارزش مطرح می‌باشد. حال، آیا ممکن است شارع در خصوص مهمان توصیه داشته باشد اما خود، ملتزم به آن نباشد؟ بی شک بنا به خواست و دستور الهی، اولیاء و ائمه اطهار علیهم‌السلام، مهمان نوازی را به پیروان خود توصیه نموده‌اند. بنابر این نمی‌توان پذیرفت که این صفت در خداوند به نحو تام و تمام وجود نداشته باشد. ممکن نیست کسی مهمان ذات اقدس ربوبی گردد و خداوند او را رها نماید و از او پذیرایی نکند.

امام علیه‌السلام در ادامه دعا می‌فرمایند:

« من الَّذِي أَنَاخَ بِبَابِكَ مُرْتَجِيًا نَدَاكَ فَمَا أَوْلَيْتَهُ ».

چه کسی است که امیدوارانه به درگاه تو پناه جست و تو او را پاسخ

نگفتی؟

امام علیه‌السلام در قالب یک استفهام انکاری می‌فرمایند، آیا ممکن است

کسی با کمال خضوع و خشوع نزد تو بیاید و از تو انتظار جود و کرم داشته

باشد و تو او را محروم و نا امید سازی؟

شأن ربوبی و جود بی کران خداوند، که جامع تمام خیرات است این

گونه نیست. در روایات و آیات همواره به مؤمنین توصیه شده است که هیچ

سائلی را دست خالی و نا امید باز نگردانیم. حتی سائلی که اظهار فقر و سوال او

حقیقی نمی‌باشد. می‌فرمایند بهتر آن است سائل و متکدی که ذلت سوال را

برای خود خریده است از نزد انسان دست خالی باز نگردد. انسان در مقابل این سوال از خود سخاوت و کرامت نشان دهد. اگر انسان توان کمک مالی به سائل را ندارد بهتر است او را دعا کند. در واقع زمانی که انسان عاجز از کمک مادی می‌باشد با بر زبان آوردن کلمات نیکو او را دل داری داده و در حق او دعا نمایند.

حال کسی که جامع تمام نیکی‌ها و خیرات است، و خود به مومنین توصیه نموده است که سائلی را نا امید نسازند، آیا ممکن است گدای در خانه خود را دست خالی رها کند؟

امام سجاد علیه السلام به ما آموزش می‌دهد که چگونه با خدا راز و نیاز کنیم. ایشان در قالب جملات بسیار زیبا و دلنشین ضمن آموزش دعا به بیان معارف نیز می‌پردازند. این جملات تنها دعا و نیایش با خالق هستی نیست، بلکه مجموعه‌ای مدون از خداشناسی و انسان‌شناسی توحیدی است. زیرا نه تنها در آن به خصوصیات خالق هستی اشاره گردیده است بلکه به تفصیل به جایگاه انسان و وضعیتی او در مقابل خالق و منبع فیض نیز اشاره شده است. به عبارت دیگر مجموعه دعاهای امام سجاد علیه السلام همانند دایرة المعارفی است که حاوی میراث معنوی تشیع می‌باشد. مجموعه معارفی است که بی هیچ شک و شبهه‌ای متصل به وحی است. این میراث ناب و گرانبها قطعاً خالی از هر گونه اعمال سلیقه و برداشتها و تفاسیر بشری آلوده به خطا و

اشتباه می‌باشد. اگر کسی قصد معرفی آن بخش از تعالیم اسلام را دارد که بر جنبه‌های معنوی و روحی تأکید بیشتری می‌نماید و به عبارت روشن‌تر تعالیمی که مخاطب آن خواص و اهل معرفت می‌باشند، بهترین مجموعه دعا‌های امام سجاد علیه السلام می‌باشد.

عطای فراگیر فداوند

«أَيْحَسَنُ أَنْ أَرْجِعَ عَنْ بَابِكَ بِالْخَيْبَةِ مَعْرُوفاً وَلَسْتُ أَعْرِفُ سِوَاكَ
مَوْلِيَّ بِالْإِحْسَانِ مَوْصُوفاً» .

آیا سزاوار است که ناامیدانه از درگاه تو خارج‌گردم، در حالی که هیچ‌کس را جز تو نمی‌شناسم که به اندازه تو مشهور به نیکی و احسان باشد؟
«كَيْفَ أَرْجُو غَيْرَكَ وَالْخَيْرَ كُلَّهُ بِيَدِكَ وَكَيْفَ أَوْمَلُ سِوَاكَ وَالْخَلْقَ
وَالْأَمْرَ لَكَ» .

پروردگارا! چگونه غیر تو را بخوانم، در حالی که تمامی خیرات نزد تو است؟
چگونه به غیر تو امید داشته باشم در حالی که تمامی خلائق و امور آنها در دست تو است؟

«أَقْطَعُ رَجَائِي مِنْكَ وَقَدْ أَوْلَيْتَنِي مَا لَمْ أَسْأَلْهُ مِنْ فَضْلِكَ أَمْ تَفْقَرُنِي
إِلَى مِثْلِي وَأَنَا أَعْتَصِمُ بِحَبْلِكَ» .

پروردگارا! آیا از تو قطع امید نمایم در حالی که از روی لطف و احسان آنچه

که از تو طلب ننموده‌ام را نیز عطا فرمودی؟

خداوندا! آیا قصد آن داری، منی که به ریسمان تو چنگ می‌زنم را به انسانی

چون خود، نیازمند سازی؟

بسیاری از آنچه را که خداوند به انسان عطا نموده است، محصول

طلب و تقاضای ما نبوده است. یعنی مقتضای رحمت و فیض بی‌کران او این

گونه است که خواهش‌ها و درخواستهای ناشده ما را نیز پاسخ می‌گوید. انسان

قبل از وجود، هرگز نمی‌تواند اراده وجود نماید. نعمت خلقت از نعماتی است

که بدون طلب انسان شامل حال او شده است. امام سجاد علیه السلام ضمن این

پرسشها در حال بیان میزان و نوع اعطا و بخشش الهی است. آیا ممکن است

خداوندی که بدون تقاضا فیض رحمتش را نصیب بندگان نماید، بعد از

خواهش و طلب آنان، این تقاضا را پاسخ نگوید؟

در دعای ماه رجب می‌خوانیم،

«یا من یعطي من سئله، یا من یعطي من لم یسأله و من لم یعرفه،

تحننًا منه ورحمة».

ای خداوندی که سائلین را عطا می‌فرمایی، ای خداوندی که از روی رأفت و

رحمت به بندگان که از تو سوال ننموده‌اند و تو را نمی‌شناسند نیز عطا و

عنایت می‌کنی.

در عالم خلقت چه بسیار افرادی که در غنا و ناز و نعمت به سر

می‌برند. به عبارت دیگر به خوان کرم خداوند نشسته و روزی خوردند اما او را نمی‌شناسند. همچنین هرگز لحظه‌ای او را پرستش ننموده‌اند. بنابر این عطاء الهی در گره معرفت او قرار ندارد، بلکه رحمت او همگانی و عالم‌گیر است.

« یا من سَعِدَ بِرَحْمَتِهِ الْقَاصِدُونَ وَلَمْ يَشَقَّ بِنِعْمَتِهِ الْمُسْتَغْفِرُونَ ».

خداوندا! هر کس به ریسمان رحمت تو چنگ زد، سعادت‌مند گردید. بارالها! کسانی که بعد از ارتکاب گناه و معصیت، استغفار نمایند گرفتار عذاب و شقاوت نمی‌گردند.

رحمتی که در دعا امام سجاد علیه السلام به آن اشاره می‌کند، رحمت خاص می‌باشد. زیرا رحمت عام او همانطور که اشاره شد فراگیر است و شامل تمام موجودات است. این رحمت خاص از آن کسانی است که خداوند را می‌شناسند و به درگاه او رفته‌اند و از طریق رحمت او سعادت ابدی را طلب می‌نمایند.

رحمت عام الهی شامل منکرین ربوبیت نیز می‌گردد. خداوند نیز این رحمت را از آنان دریغ نمی‌کند. اما آن رحمتی که سعادت و جوار قرب الهی را به همراه دارد از آن «قاصدین» و عارفین می‌گردد. این رحمت فراگیر شامل گناهکاران نیز می‌گردد. امام سجاد علیه السلام در ادامه عبارت قبل می‌فرماید، گناهکارانی که توفیق استغفار پیدا می‌کنند نیز به خشم او دچار نمی‌گردند. به

عبارت دیگر رحمت خاص خداوند، شامل بندگان عاصی که در پشیمانی کوفته‌اند نیز می‌باشد.

«کیف أنساک ولم تزل ذاکری وکیف ألهو عنک وأنت مراقبی».

خداوندا! چگونه تو را فراموش کنم در حالی که تو همواره به یاد من هستی؟ پروردگارا! چگونه از تو غافل باشم در حالی که تو همیشه به من توجه‌داری؟ خداوند منبع فیض و وجود است. لحظه به لحظه حیات ما در گرو عنایت و خواست اوست. به عبارت دیگر خداوند همیشه به یاد ماست، حال آیا این نمک ناشناسی نیست، که ما از او غافل باشیم؟ غفلت از خداوند حاصلی جز تباهی ندارد. هر کس از یاد او غفلت نماید معنا و مفهوم زندگی را از دست می‌دهد. زندگی انسان با نام و یاد خدا روح پیدا می‌کند، در واقع به یاد خدا بودن در زندگی نوعی قدرشناسی و سپاسگذاری از موجودی است که همواره به یاد بندگانش می‌باشد. بندگان که در رحمت بی حساب او غوطه ور می‌باشند. اگر انسان خدا را فراموش نماید و خداوند نیز انسان را از یاد ببرد. حیات انسان نابود می‌گردد.

در قسمت بعدی امام سجاد علیه السلام می‌فرمایند: خدا چگونه از تو غافل باشم، در حالی که تو مراقب من هستی؟ همگی ما که به خدا ایمان داریم، معتقدیم که او بر همه چیز احاطه و اشراف دارد. او خود قادر و ناظر بر اعمال ما است. همچنین دو ملک را به عنوان ناظر برای ثبت اعمال ما قرار داده

است. علیرغم تمام این اعتقادات اما به تعبیر امام علیه السلام ما از یاد خدا غافل می‌گردیم و او را فراموش می‌کنیم.

«لهو» به معنای غفلت می‌باشد. لهو درونی نیز حاصلی جز، فراموشی و نسیان ندارد. وقتی انسان از یاد خدا غافل گردید به راحتی دروغ می‌گوید، غیبت می‌نماید، سرقت می‌کند و بسیاری از گناهان دیگر را مرتکب می‌گردد. معصیت و گناه محصول غفلت از یاد خداست.

«إلهی بذیل کرمک أعلقت یدی ولنیل عطایاک بسطت أملی».

خداوندا! من به ریسمان جود و کرم تو چنگ زده‌ام و برای دریافت بخشش‌های تو امید خویش را گسترانده‌ام.

در این جمله از دعا، امام علیه السلام بین دست‌گذاری دراز کردن و نیل به نعمات الهی ارتباط برقرار می‌کند. نعمات و مواهب الهی بی پایان می‌باشند. خداوند می‌فرماید:

﴿وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا﴾^(۱).

اگر نعمت‌های الهی را بشمارید، هرگز آنها را شمارش نتوانید کرد.

جریان رحمت الهی اگر لحظه‌ای قطع گردد، حیات انسان نابود می‌گردد. در بسیاری از روایات به مومنین آموزش داده شده است که چگونه دست‌گذاری دراز نمایند. به عنوان مثال گفته شده در هنگام فتوت نماز،

۱ - سوره ابراهیم، آیه ۳۴.

دستها را بالا بیاوریم تا مشخص باشد که در حال درخواست و تقاضا هستیم.

« فَأَخْلَصْنِي بِخَالصَةِ تَوْحِيدِكَ وَاجْعَلْنِي مِنْ صَفْوَةِ عِبِيدِكَ ».

پروردگارا! مرا با شناخت توحیدی برای خویش، خالص ساز و مرا از برگزیده‌ات قرار بده.

شاید بتوان گفت که جان مطلب و عصارهٔ این نیایش در این جمله قرار دارد. در عبارات قبل امام علیه السلام از جود و بخشش الهی سخن گفت، بعد از آن امام علیه السلام راه سعادت را نیایش، خضوع و گدایی در درگاه الهی معرفی کرد. تمام این مراحل شناخت و تضرع برای دسترسی به این مرتبه می‌باشد. امام علیه السلام خلوص در توحید را از خدا طلب می‌کند. یعنی خدایا به من شناختی عطا فرما که تو را خالی از تمام شوائب و منزله از تمام پیرایه‌ها بشناسم. خداشناسی دارای مراتبی است که در قرآن و روایات به اشکال گوناگون به آن اشاره شده است. در قرآن کریم خداوند می‌فرماید:

﴿لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا﴾^(۱).

اگر در آسمان و زمین، جز الله خدایان دیگری بود فاسد می‌شدند. با استفاده از این آیه طی براهین مختلف به اثبات توحید پرداخته شده است.

در بعضی دیگر از آیات و روایات برای اثبات خالق و ربوبیت او به

۱- سوره الانبیاء، آیه ۲۱.

آیات و نشانه‌های او اشاره شده است .

به آیاتی از قبیل اختلاف شب و روز ، اختلاف رنگها و اجناس ، اختلاف انسانها ، زمین ، ستاره‌ها و آسمان که همگی نشانه‌هایی از او می‌باشند . همچنین بعضی از مراتب توحید و خداشناسی در ادعیه وارد شده است . در دعای صباح امیرالمؤمنین علیه السلام می‌فرمایند :

« یا من دلّ علی ذاته بذاته و تنزّه عن مجانسه مخلوقاته » .

ای خداوندی که با ذات خویش بر ذات خویش دلالت می‌نمایی و از مجانست و همانندی با مخلوقات خویش پاک و منزّه هستی .

مراتب اولیه توحید با استفاده کردن از براهین و یا توجه به نشانه‌ها متعلّق به عوام می‌باشد ، استفاده کردن از دلائلی مانند پی بردن به مؤثر از طریق اثر نیز از همین نوع می‌باشد . وقتی بخواهیم پی به میزان علمیت مؤلفی ببریم کافی است مقداری از اثر او را مطالعه کنیم . هر چه مقدار بیشتری از آثار مؤلف را مطالعه کنیم ، معرفت ما نسبت به مؤلف دقیقتر می‌گردد . در عالم خلقت نیز اوضاع بر همین سبک می‌باشد . در عالم خلقت هر چه بیشتر دقت کنیم و شناختمان بیشتر شود معرفتمان نیز نسبت به خالق افزایش می‌یابد . مطالعه کون و دستگاه آفرینش ، حیوانات ، نباتات ، و ... همگی به افزایش معرفت انسان کمک می‌کنند . اگر انسان این مرحله را طی کرد و پشت سر گذاشت و به سراغ یک سلسله از کمالات روحی رفت و در مسیر خود

سازی و قرب الهی قدم گذاشت، در واقع مسیر و درهای دیگری از شناخت به روی انسان باز می‌شود. طی طریق برای کسب درجات معنوی و ورزیده کردن روح انسان را به یک نقطه بسیار لطیف و گرانبها هدایت می‌کند. این ادعیه و معارف ما را با موجودی متفاوت آشنا می‌سازد. با موجودی آشنا می‌شویم که هر چه به او نزدیک‌تر شویم و هر چه او را بیشتر بشناسیم باز هم به پایان راه نرسیده‌ایم. موجودی که چه از او بخواهی و تقاضا نمایی و چه از او تقاضا نکنی او عطا و بخشش می‌نماید. موجودی که اگر دل به او ببندی و به او امید داشته باشی، نا امید نخواهی شد. اگر یک قدم به سوی او برداری او چندین قدم به سوی تو می‌آید. اگر به او توکل کنی او امور تو را کفایت می‌کند. اگر به مهمانی او بروی قبل از دعوت و تقاضا درگاه او همیشه آماده و مهیا است و اگر دست نیاز به سویش دراز کنی هرگز با دست خالی باز نمی‌گردد. اگر انسان در راه افزایش معرفت توحیدی خویش قدم بر دارد در واقع پا در مسیری گذارده که جز خیر و سعادت در انتظار او نیست. پیرامون خداشناسی روایتی را از امام کاظم علیه السلام نقل می‌کنیم.

حضرت می‌فرماید:

« قال: قال قومٌ للصادق علیه السلام ندعو فلانستجاب، قال علیه السلام: إتكُم

تدعون من لا تعرفوا»^(۱).

۱ - مستدرک الوسائل، جلد ۵، صفحه ۱۹۱.

عده‌ای به امام صادق علیه السلام گفتند: هر چه دعا می‌کنیم اجابت نمی‌گردد.
حضرت پاسخ دادند: زیرا شما کسی را می‌خوانید که نمی‌شناسید.
امام علیه السلام در این روایت بین معرفت و استجاب دعا رابطه مستقیم
برقرار نموده است. گویی می‌فرمایند، شما که او را به غنا و کرامت
نمی‌شناسید، چگونه از او طلب می‌نمائید؟
به عبارت دیگر هر قدر دانش و روشنایی جان و دل افزایش یابد، اعطا
بیشتر خواهد بود. البته خصوصیتی وجود دارد که به هر کس نمی‌دهند.
عنایاتی است که مختصّ اهل معرفت می‌باشد، یعنی کسی که توحید خالص
طلب می‌کند باید زمینه مساعدی بر آن ساخته و پرداخته باشد، هر کسی
لیاقت هر مرتبه‌ای را ندارد، با افزایش معرفت و تحصیل علم و شناخت باید
مراتب را یک به یک طی نمود. پشت سر گذاشتن این مراحل در واقع رسیدن
به مقام بندگی است. امام علیه السلام می‌فرمایند: «صفوة عبیدك» یعنی حاصل تمام
این مراحل رسیدن به مرتبه برگزیدگان است.
امیداوریم خداوند متعال با مفاهیم و معارف الهی ما را آشناتر سازد.
دل‌های ما را به نور توحید روشن نماید و ما را از بندگان برگزیده‌اش قرار دهد.
در هنگام گرفتاری‌ها برای نجات از دام‌های شیطان، عنایت خاصش را نصیب
ما سازد.

«والسلام علیکم ورحمة الله برکاته»

... خداوند منبع فیض و وجود است . لحظه به لحظه حیات ما در گرو عنایت و خواست اوست . به عبارت دیگر خداوند همیشه به یاد ماست ، حال آیا این نمک ناشناسی نیست ، که ما از او غافل باشیم ؟ غفلت از خداوند حاصلی جز تباهی ندارد . هر کس از یاد او غفلت نماید معنا و مفهوم زندگی را از دست می دهد . زندگی انسان با نام و یاد خدا روح پیدا می کند ، در واقع به یاد خدا بودن در زندگی نوعی قدرشناسی و سپاسگذاری از موجودی است که همواره به یاد بندگانش می باشد .

محل برگزاری جلسات :

چهارراه شهدا - خیابان معلم - کوچه معلم ۱۴ - پلاک ۸

تلفن ۷۷۳۲۳۶۷ و ۷۷۴۹۱۶۰ - نمابر ۷۷۴۳۹۱۹